

«Diplomatarium Norvegicum» og «Diplomavskriftsamlingen» som kilder til mynt og myntbruk på 15- og tidlig 1600-tall

Av Rune Rysstad

I forbindelse med søk i digitale utgaver av «Diplomatarium Norvegicum» og Riksarkivets «Diplomavskriftsamlingen» etter lokal- og slektshistorie, oppdaget jeg at disse gamle skriftene (diplomer), er rikholdige primærkilder med betydelig interesse for numismatisk interesserte. Blant titusenvis av digitaliserte diplomer som ligger tilgjengelige via enkle søk fra enhver PC, finnes det et utall referanser til faktiske mynter og myntbruk.

Siden mange av diplomene som er bevart i «Diplomatarium Norvegicum» og «Diplomavskriftsamlingen» kommer fra allmuen, utgjør disse kildene direkte beskrivelser av hvordan folk flest brukte mynt og oppfattet penger. Dessuten gir lesning av private brev, regninger, kvitteringer, stevninger og liknende, nærhet til lokale forhold, selv om de er skrevet på norrønt og gammelt dansk, som for oss i dag kan være fremmedartete og vanskelige språk.

Av de bevarte dokumentene, finner vi en god del skrivekyndige blant Norges bonde- og fiskerbefolkning på 1500- og 1600-tallet. En forklaring på denne økende skrive- og lesekyndigheten utover på 1500-tallet, er at det etter reformasjonen i 1537 fra sentralt hold ble lagt større vekt på lese- og skriveopplæring blant allmuen. Jobben som lærer, ble da pålagt de lokale sogneprestene ved ulike prestegjeld. Det skriftlige ord var viktig – ikke minst dokumenter som omfattet og direkte påvirket folks liv og livsgrunnlag. Disse skriftene ble tatt godt vare på i private gardsarkiver rundt om på bygdene, og nettopp derfor er ganske mange dokumenter bevart frem til vår tid. [Kolsrud 1922] / [Kolsrud 1926]

I denne artikkelen, presenteres fem diplomer som beskriver aspekter relatert til numismatiske og monetære forhold, tre fra «Diplomatarium Norvegicum» og to fra «Diplomavskriftsamlingen». Tidsmessig spenner diplomene fra 1529 til 1638. Dette er en spennende tidsperiode og brytningstid mellom middelalderen og moderne tid, som samtidig er lite behandlet i norsk numismatisk litteratur.

«Diplomatarium Norvegicum» og «Diplomavskriftsamlingen»

«Diplomatarium Norvegicum» er selve flaggskipet av skriftsamlinger i Norge. Starten på arbeidet med å samle og publisere gamle dokumenter i norsk regi begynte allerede i 1847 og arbeidet pågår fortsatt den dag i dag hvor det stadig planlegges nye utgaver. Den trykte versjonen av «Diplomatarium Norvegicum» består nå av 23 bind med rundt 20000 brev og dokumenter fra i hovedsak perioden 1050 til 1570, men går også lenger fremover i tid. Den digitale versjonen, er gratis søkbar og de trykte bindene er også tilgjengelig digitalt via Nasjonalbibliotekets nettsider (www.nb.no).

Riksarkivets «Diplomavskriftsamlingen» er avskrifter gjort av private brev og andre dokumenter som i hovedsak er blitt innlånt fra lokale private samlinger eller gårdsbibliotek. Tidsmessig er diplomene i «Diplomavskriftsamlingen», typisk fra siste halvdel av 1500-tallet til ut på 1800-tallet. «Diplomavskriftsamlingen» – som er på 6 bind i trykt utgave, inneholder private brev med ulikt innhold, regnskapsnotater, avtaler om kjøp og salg av eiendom,

arveoppgjør, skatt til både kirke og fut, klager og brev til myndighetene og lokale tvister og andre rettsoppgjør, med videre. Til og med en og annen kuriosa, som eksempelvis en brevschildring fra en menig norsk soldat skrevet under et felttog i 1712 under Den store nordiske krig, kan man finne i samlingene [Diplom F].

Avskrivningen av dokumentene til «Diplomavskriftsamlingen» startet rundt 1920 (Kjeldeskriftfondets avskriftsamling) og foregikk frem til opp på 1960-tallet. Personene som foretok avskrivningen fra ofte vanskelig lesbar gotisk håndskrift til mer lesbare moderne skrifttyper, forsøkte etter beste evner å gjengi innholdet i skriftene så korrekt opp mot originalene som mulig. Det var likevel ikke alltid mulig å gjenskepe alt, da både deler av en side kunne mangle eller skriften er blitt uleselig opp gjennom hundreårene. I noen tilfeller har den som skrev av et diplom også måtte tegne av segltegninger, figurer og andre «skriblerier». Figur 1 (maskinavskrift) og Figur 2 (håndavskrift) viser typiske eksempler på hvordan diplomene i «Diplomavskriftsamlingen» kan se ut.

Riksarkivets «Diplomavskriftsamling» er i dag tilgjengelig digitalt takket være Norsk Slektshistorisk Forening som i 2010 tok alt arbeidet med å skanne og digitalisere arkivet som totalt er på over 20 000 sider. [NSF]

Eksempler på mynt og myntbruk i diplomer

Diplom A: 9 juni 1529, Rygnestad, Valle i Setesdal,
[Diplomatarium Norvegicum b.23, nr 187]

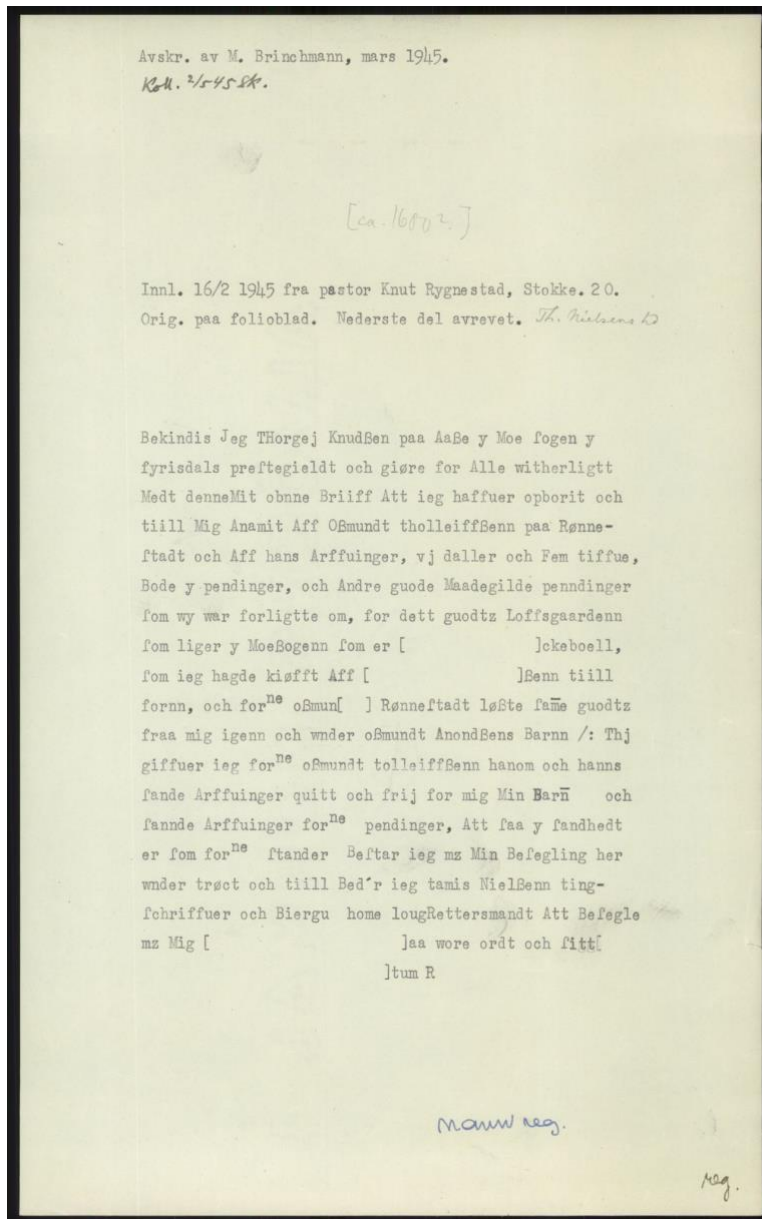
Sammendrag: «Bjug Ulvsson, Arne Tjodgeirsson og Lodvard Gunnulvsson, lagrettemenn i Råbyggelaget, gjør kjent at de var til stede da Håvard Aslaksson solgte til Kjetil Torgeirsson jord i nordre gården i Rygnestad for 12 mark gull og en hest, og at Håvard mottok full betaling i penninger». Her er et utdrag fra den transkriberte diplom:

*... mellom Kyetil Torgerszon oc Hafuorder Aslakszon met the skyl orde at Hafuorder Aslakszon ffuller oc loglygin vmbodz man kendist at Groo k hans met the skylorde at Hafuorder ii boll j norde gardenum j Rygnesta teres erwingher oc epter komandum oc vnder til ewerdelica ego **for xii mark guldz oc ein hest lutum oc lunnindum som ther til liger eller leget hefuer i fra fonno oc nio vtan gardz fornemd Hafuorder i samma hander bande at Ketil Torgerszon hafde loket honum fførst sall ok ste ok all ther i mellom som i kjøp thera **kom i godum bogildum peningum sa at honom vell at nøgde i alle hande matha.*****

Diplom B: Betaling for kjøp av gard i Mo i Fyresdal, Vest-Telemark, Figur 1:
[Diplomavskriftsamlingen Bind 5, Knut Rygnestad, side 1537]. ca 1585-96 i Mo i Fyresdal, Vest-Telemark.

Diplom B som bekrefter Åsmund Rygnestads kjøp av gården Åse (Loftsgården) i Mo, Fyresdal av Tarjei Knutsen, er udatert men må være fra før 1595 da Osmundt Tolleiffssen på Rønnestad (Åsmund Torleivson Rygnestad) mest sannsynlig er død i 1595/96 basert på andre kilder. Betalingen er tydeligvis blitt gjort i ulik blandet mynt, litt dalere (kanskje tyske eller nederlandske?), og en ubestemt mengde diverse lødig sølv- og/eller gullmynt som man ble

enige om, sitat: «...vj daller och Fem tiffue (25), Bode y pendinger, och Andre guode Maadegilde penndinger, som wy war forligtte om».

Figur 1 Et typisk eksempel på en diplomavskrift (maskinskrevet) i Diplomavskriftsamling. Originaldiplomen var et verdidokument som bekreftet en større transaksjon for ettertiden og slekten som eide den – her som bevis på kjøp av gård og land. En slik diplom ville siden kunne bli tatt frem til tings i f.eks. arveoppgjør og likende tvister. Avskrift av Mai Brinckmann 1945, innlånt fra privatarkivet til pastor Knut Rygnestad.

Diplom C: Jemtland, 24. august 1561 [Diplomatarium Norvegicum b.22, nr 519]

Sammendrag: «Den 24. august 1561, skriver allmuen i Jemtland – da en del av Norge – et brev til kong Frederik Christiernsson (Fredrik II) og ber om at de etter gammel skikk må få betale skatten i hermelin og mynt, og at de enten får kongens mynt dit eller tillatelse til å betale i svensk mynt, som er det eneste de har der». I datidens språkdrakt:

*«... then skatth som wij Etthiirs naade aarlighe giiffue skulle ath wij maathe then wttgiiffue y **hermmelynn** och rette peninge effther **gamble sedwennio** och ath wij maathe faa Etthiirs naadis mynth hiid y landit faardj ath her er jnnthiid andit ennd **swensk mynth** y landit helliir och ath Etthiirs naade wille werdis annamme same swenske mynth y waar aarlige skatt...»*

Diplom D: Telemark?, udatert skinnbrev men trolig fra perioden 1560-70.
[Diplomatarium Norvegicum b.13, nr 743]

Sammendrag: «To Mænd bevidne, at der blev sluttet en Overenskomst i Anledning af Peter Aslakssöns uforsætlige Drab paa Thorger Thorgrimssön, hvorfor han skulde have betalt den dræbtes Fader 6 Mark Guld og Broderen en Del Sölv, hvilket ikke er skeet paa Grund af begges Död.» Et udrag fra teksten:

*«... vy vid effter gode Manna bonnestade och samt [økte. vy Peder] skulle giiffue ffaderen **vi marc gulls** epterdy ttetth vor vuillie vere ytermere vor samth at hand skulle giiffue hins doudes broder **lod sølffuer** y vyriinge detth ffick hand jcke effterdy annamide ...»*

Diplom E: Brev i forbindelse med et rettsoppgjør (utkast, kladd), skrevet i 1638 av Torleiv Åsmundson Rygnestad. [Diplomavskriftsamlingen Bind 5, Rygnestad, s. 1016 – 1023]

I et lengre brev skrevet i 1638, Figur 2, skriver bonden og lagrettemannen Torleiv Åsmundson Rygnestad, Valle i Setesdal, blant annet om forholdet mellom norsk og dansk mynt i Norge, og straffene for og ikke godta kongens mynt:

«Hvis orett mall er anlagendis ath mynten skal verre i Norge iamgod my myntenn y danmarck hueum som foracter konigens mynt, skall bøde forste sinde otte ortuger og thretten mark anden gang vere fredløs och bøde otte ørtuger och thretten mark

Tredie sinde daa haffue forbrudt liff og gods» [Diplom E, s. 7 – 8].

Jon alle gode ij jinn tid rigelige belone vill
h med ed alle samtligen gud allernedrig-
ste befallendis Anno 1638 Toledt rygnestad
Hus arett mall er anlangendis ahr
mynten skall verre i Norge iangod my
myntem ij danmark hitem jon foracker
kongens mynt, skall både forke finde ofte
ortuger och skretten mark

8.

andenn gang vere fredlös och både ofte ortuger
och skretten mark

Tredie finde daa haffue forbrukt liff och gods
k: B: X: Cap:—

Figur 2 Torleiv Ásmundson Rygnestad sitter på Rygnestad, Valle i Setesdal i 1638 og skriver av loven om bruk av kongens mynt i Norge og hva straffene er for å ikke godta denne.

Hva kan diplomene fortelle oss?

Mange av diplomene som finnes bevart i arkivene – og særlig de som finnes i «Diplomavskriftsamlingen», er innholdsmessig av typen «A skylder B IV daller og 3 ort» eller «A skyldte III daller i kirkeskatt og betalte med X og Y». Men, det er også en del andre og mer overraskende momenter som man kan lese ut fra diplomene – særlig om man leser over en tidsperiode. For eksempel kan man følge overgangen fra bruken av gull- til sølv som viktigste monetære verdimål i retterbøter og større transaksjoner i løpet av 1500-tallet. Gradvis kommet så et skifte på slutten av 1500-tallet, og dalere og sølvmynt overtar helt.

Ved kjøpet av land i Diplom A og ved utmåling av retterboten i Diplom D, måles eiendomsprisen og boten i «gull mark» (mark guldz). Det var nok likevel lite fysisk gull – både i form av gullmynt og andre gullgjenstander – å finne rundt på majoriteten av gårder og fiskevær i Norge på 1500-tallet. Et indisium på dette, er at det er gjort veldig få konkrete løsfunn av gullmynt fra denne perioden i Norge. I Agder fylke som gården Nordre Rygnestad ligger, er det eksempelvis til nå *kun* funnet én gullmynt fra 1500-tallet. Det skjedde da en metalldetektorist i 2019 fant halvparten av en nederlandsk gylden som var blitt delt i to i gammel tid. Gullmynten som ble funnet mellom Kristiansand (Mosby) og Vennessla, er preget i 1534 under keiser Karl 5. Geografisk og kommunikasjonsmessig er det herfra likevel en

lang og kronglete vei opp til Setesdal og Rygnestad hvor gull-transaksjonen i Diplom A ble foretatt. [Fvn 22.04.2019]

I Norge og Danmark var det en (nesten) fraværende og i beste fall marginal utmynting av gullmynter på 1500-tallet. Så der «gull mark» er brukt som verdimål, var det trolig vanligst at dette ble konvertert til tilsvarende verdi i sølv(mynter) – mynttyper som faktisk ble preget i Norge og Danmark. «Mark guldz» kan derfor ikke referere til en konkret myntenhet, men en normert vekt gull av en gitt lødighet. Omregning mellom gull og godt «forngild» sølv ble da gjort etter faste innarbeidede formler og kursforhold. Men, hvis de norske diplomenes henvisninger til gull gjelder betaling i faktiske gullmynter i noen tilfeller, må vi anta at dette er betalt med tilgjengelige utenlandske gullmynter – f.eks. rhinske gylden som var viktige i all utenrikshandel i Nord-Europa på denne tiden. Det kom jo med tiden inn en god del fremmed mynt til Norge utover på 1500-tallet, særlig gjennom handel med tørrfisk og etterhvert trelasthandel. Referansene til «gull mark» som vi ser i noen diplomer, ville nok blitt betalt med rhinske gylden (florenus Rheni), engelske nobles og angels eller nederlandske gulden (floriner). [Pettersen 2013] / [Holst 1940]

Diplom A og B er som vist ovenfor, begge eksempler på monetære transaksjoner ved kjøp av land og garder. Diplom A som er fra 1529, omtaler en eiendomstransaksjon der verdsettelsen er fastsatt i gullmark – «xii mark guldz oc ein hest». Diplomet forteller ikke eksplisitt at dette ble betalt i mynt, bare at betalingen «... kom i godum bogildum peningum». Denne formuleringen er ikke vanlig å finne i tilsvarende dokumenter og er vanskelig å tolke, men kan trolig forstås som at betalingen kom i gode penger – det være seg mynt eller naturalier. At det faktisk er presisert at det er snakk om gode penger, var nok noe man ville ha tydelig fram. Kanskje var det forbundet med litt prestisje at man kunne betale fullt ut med «gode penger»?

Formelen med å ta med en hest i kjøpesummen, har jeg også sett i et annet diplom fra Bjørgum, Hylestad i Setesdal, datert 1516 [Diplom G]. Handelen som ble gjort her, gjaldt også kjøp og overdragelse av jord og land. Dette kan muligens indikere at det var lokal tradisjon fra gammelt av å ta med en hest i kjøpesummen ved større land-transaksjoner i Setesdal. Magnus Lagabøtes landslov fra 1274, hadde blant annet regulert hva slags varepenger som kunne brukes til ulike typer transaksjoner. En hest – dersom den oppfyller fastsatte kriterier i loven – var regnet et godt og lovlig betalingsmiddel ved nettopp jord og landkjøp.

Andre populære varepenger og myntsubstitutter enn hester, kan eksempelvis være sølvskjeer og andre sølvgjenstander, skinn, smør, kobberkjeler, ulike våpen, kleder eller stoffer samt andre typiske populære bruks- og verdigjenstander. Et godt eksempel på at man skrapte sammen det man kunne finne av verdiobjekter, er Diplom H som omhandler tilbakebetaling av et lån på 30 daller (dalere) i 1595, fordelt på ulike typer mynter og varepenger. Diplom H er ikke blant eksempel diplomene som er oppsummert ovenfor, med det oppfordres leseren å ta en titt på diplomene på egen hånd da det illustrerer supplementet av varepenger meget godt.

Diplom B fra tiden 1585-95, omtaler en transaksjon som er litt uklar med hensyn til hvor stor kjøpesummen faktisk er. Det nevnes en sum på seks daler og en blanding av diverse uklare myntnominaler og typer, men selger og kjøper må ha blitt enige om prisen, det vil si den totale mengden av mynter som kjøper leverte fra seg. Det kan jo ha vært gullmynt blant disse myntene, men det er rimelig å anta at det meste ble utbetalt i «diverse» sølvmynt.

Diplom C, er et eksempel på at det rundt midten av 1500-tallet kunne være mangel på den offisielle dansk-norske «kongens mynt» og at det tydeligvis kunne være logistiske problemer å få mynt distribuert rundt i Norge. Som i Diplom A, møter vi også her en blandingsøkonomi, der bøndene i Jemtland uttrykker ønsker om å kunne supplere med varepenger. Varene i dette tilfellet er hermelin (skinn) som bøndene i Jemtland etter gammel sedvane («gamble sedwennio») hadde vært vant til å betale deler av skatten med. I tillegg søker bøndene om lov til å betale med svensk (utenlandsk) mynt som på denne tiden var mer tilgjengelig. Danmark-Norge hadde ikke særlig gode tilganger på egne sølv- (og gull-) forekomster før sølvfunnene på Kongsberg i 1620-årene, så myntproduksjonen var naturlig begrenset av råstoff-tilgangen. Ellers så måtte man som en konsekvens av mynt og metallmangelen, benytte andre lands mynter og da særlig tyske, nederlandske og britiske, som vi også så ovenfor. [Holst 1940]

Diplom D fra 1560-70-tallet, er et eksempel på at en lovbryter etter et uforsettlig drap, er dømt til å betale en stor erstatning til de etterlatte. Han har likevel ikke kunnet effektivere erstatningen, siden både far og sønn av avdøde også har gått bort i mellomtiden. Boten er angitt i både gull og sølv, henholdsvis seks mark gull til faren og x lodd sølv tilkjent broren til den avdøde (x=antallet av «lod sølffuer» er ikke lesbart på diplommet). Det morsomme i Diplom D, er sammenblandingen av både gull og sølv, og at sølvet er angitt som en vektenhet og ikke i myntenheter, eksempelvis daler, ort eller skilling. Ut fra dette kan vi trekke den slutningen at seks mark gull i dette dokumentet rett og slett må referere til en vekt og regneenhet, og ikke til en bestemt mengde mynt av en gitt nominal.

Diplom E er et eksempel på et sjeldent dokument. Bonden og lagrettemannen Torleiv Åsmundson Rygnestad har her forfattet et lengre skriv til bruk i en rettsinstans, hvor han har ment at det var viktig å få frem forholdet mellom dansk og norsk mynt. I utsnittet fra Diplom E, finner man mellom linjene bevisstheten om at norsk og dansk mynt *er* ulike men skal *sirkulere* sammen og være jevngode. I tillegg så er det etter loven, ulovlig å «foracte» kongens mynt og altså ikke godta eller nekte å ta imot kongemaktens betalingsmidler. For dette forholdet er det strenge straffer, særlig om det gjentas en tredje gang! Da taper man både «liff och gods» (liv og gods). Denne teksten er hentet og skrevet av fra Christian IV «Norske Lovbog af 1604». Kapittel X: «Om kiöb oc skiffte der lowlig ere, oc om falsk kiöb», avsnitt 10 [Chr. IV Norske lovbok 1604]. Dette viser bare at det selv i den «trangeste dal», her Setesdal i Agder, fantes det skrivekyndige bønder som var godt informerte om monetære forhold allerede så tidlig som i første halvdel av 1600-tallet. Figur 3 viser gårdstunet på gården Nordre Rygnestad (Rygnestadtunet), hvor Torleiv bodde – og skrev diplomer. Det var også til denne gården som Kjetil Torgeirsson [Diplom A] kjøpte mer jord for «12 mark gull og en hest» i 1529.

Figur 3 På gården Nordre Rygnestad har folket der opp gjennom generasjoner tatt vare på sine gamle diplomer på «kistebunnen». Eldste bygning - gamlestua (gamlestog) stammer fra før 1350 mens nystua (nystog), trihågloftet og loftet er datert ca 1580-90. Sistnevnte loftsbygninger (hovedstabburet) ble ofte brukt som «kontor» av husbonden på garder i eldre tid, så man godt tenke seg at det var her Torleiv Åsmundson Rygnestad skrev ned betraktninger om «lov om myntbruk i Norge» i 1638 [Diplom E]. I dag er Rygnestadtunet en del av Setesdalmuseet på Rysstad, Valle i Setesdal, Agder.

Oppsummering

Denne oversikten over noen få av de mange bevarte diplomene – viser at den jevne befolkningen i Norge – allmuen – også på 1500- og tidlig 1600-tall, beviselig var opptatt av lov og rett da som nå, inkludert økonomiske og monetære spørsmål.

Diplomene i både «Diplomatarium Norvegicum» og «Diplomavskriftsamlingen» inneholder en stor mengde referanser til mynt og myntbruk. Det er jo ved ettertanke helt logisk fordi penger – mynt – var da som nå en viktig del av folks liv. Mange av de bevarte diplomene er nettopp blitt tatt vare på *fordi* de skulle dokumentere og være håndfaste bevis på monetære transaksjoner for ettertiden. Særlig transaksjoner som omfatter summer av en viss størrelse, eksempelvis eiendomstransaksjoner og oppgjør knyttet til rettsvesenet.

Takk til Svein H. Gullbekk og Sverre Dyrhaug for gode og viktige innspill og kommentarer.

Kilder:

Diplomatarium Norvegicum: https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html
(inngang til søkbar digital utgave)

[Diplom A]: Diplomatarium Norvegicum, Bind 23, nr 187. Rygnestad, Valle i Setesdal, Agder, 9. juni 1529

[Diplom B]: Diplomavskriftsamlingen, Bind 5, Knut Rygnestad, side 1537, ca. 1585-96, Mo i Fyresdal, Vest-Telemark. <https://media.digitalarkivet.no/view/37808/1537>

[Diplom C]: Diplomatarium Norvegicum, Bind 22, nr 519. Jemtland, 24. august 1561

[Diplom D]: Diplomatarium Norvegicum, Bind 13, nr 743. Telemark?, ca. 1560-70.

[Diplom E]: Diplomavskriftsamlingen, Bind 5, Rygnestad, s. 1016 – 1023, datert 1638
<https://media.digitalarkivet.no/view/37808/1016>

[Diplom F]: Diplomavskriftsamlingen, Bind 5, Setesdal sorenskriverkontor, s. 2017 Brev fra deltaker Den store nordiske krig 1712. <https://media.digitalarkivet.no/view/37808/2017>

[Diplom G]: Diplomatarium Norvegicum, Bind 9, nr 490. Bjørgum, Hylestad, Setesdal, 1516

[Diplom H]: Diplomavskriftsamlingen, Bind 5, Sandnes, Knut O., Bygland, Aust-Agder Arkivet, s. 1886. Betaling av lån på 30 daller i ulike mynter og varepenger, Datert 12. oktober 1595. <https://media.digitalarkivet.no/view/37808/1886>

[Chr. IV Norske lovbok 1604]: «Kong Christian den fjerdes norske Lovbog af 1604», Utgitt av Frederik Hallager og Frederik Brandt, Carl C. Werner & Komp.s Bogtrykkeri, 1855.
https://no.wikisource.org/wiki/Kong_Christian_den_fjerdes_norske_Lovbog_af_1604

Fædrelandsvennen [Fvn 22.04.2019]: Metalldetektorfunn av gylden (kuttet i to), preget i Nederland i 1534 under keiser Karl den femte
<https://www.fvn.no/kultur/i/0np5JM/Fant-gull-mellom-Mosby-og-Vennesla>

Holst, Hans [Holst 1940]: «Tyske og nederlandske mynter fra nyere tid i norske funn». Utg. Norstedt. 1940

Kolsrud, Sigurd [Kolsrud 1922]: «Nokre ord um gardsarkiv», Heimen 1922/25 Vol. 1, s. 53 - 57

Kolsrud, Sigurd [Kolsrud 1926]: «Ei skrivebok frå Sætesdal 1587». I: Heimen, b. II, s. 326–350 og 388–396, Heimen 1926/30 Vol. 2 Nr. 11 og 1926/30 Vol. 2 Nr. 12):

Norsk Slektshistorisk Forening [NSF]: Publisering av Diplomavskriftsamlingen.
<https://www.genealogi.no/diplomavskrifter-endelig-publisert/>

Pettersen, Gunnar I. [Pettersen 2013]: Priser og verdiforhold i Norge ca. 1280-1500, Riksarkivaren, 2013. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2018020548045

Rygnestadtunet: <https://www.setesdalsmuseet.no/faste-utstillinger/rygnestad-museum>
<https://no.wikipedia.org/wiki/Rygnestadtunet>